

Debatten om *social arv*

– et forsvar for begrebet

Af Svend Aage Andersen

S amtidig med at regeringen har sat fokus på social arv og mulighederne for at bryde den, har begrebet "den sociale arv" i den senere tid været udsat for en hård kritik fra flere sider. Først har den svenske samfundsforsker Bo Vinnerljung kritiseret Gustav Jonssons teori om den sociale arv i en artikel, der nu er publiceret på dansk i Verner Denvall og Tord Jacobsens *Hverdagsbegreber i socialt arbejde* (1998).

I en anmeldelse af Vagn Christensens bog *Børn og den nye sociale arv* (1997) har den danske sociolog Morten Ejrnæs endvidere rejst kritik af begrebet "social arv" og den "determinisme", som han mener er forbundet med arvebegrebet (Ejrnæs 1998; jfr. også svaret på kritikken i Christensen 1999). Endelig har Morten Ejrnæs fulgt op med en supplerende og uddybende kritik, som munder ud i et forslag om at afskaffe begrebet social arv (Ejrnæs 1999 og Ejrnæs 1999a). Fælles for Vinnerljung og Ejrnæs er, at kritikken rettes mod teorien om den sociale arv, sådan som den første gang er formuleret i Gustav Jonssons doktorafhandling *Delinquent boys, their parents and grandparents* (1967). Jonssons senere, reviderede og modificerede versioner af teorien, hvor tesen om den sociale arvs kumulative karakter tones ned, lades derimod stort set ude af betragtning. Kernetanken i begrebet social arv definerer Jonsson i *Att bryta det sociala arvet* (1973) som den, at det allertidligste miljø sætter sit præg på mennesket, så det senere må slås med et handicap i alle opvækstårene og også senere i livet.

Inden jeg forsøger at fremlægge et forsvar for begrebet social arv, vil jeg i det følgende kort gøre rede for hovedsynspunkterne i Vinnerljungs og Ejrnæs' kritik. Herefter vil jeg vende mig mod Gustav Jonsson selv og se på, hvordan teorien om den sociale arv formuleres i den senere udgave af disputatsen, *Det sociala arvet* (1969). I tilknytning til Jonsson vil jeg kaste et blik på studier af den sociale arv i nogle forskellige forskningstraditioner, som i hvert fald bør konsulteres, før man afskaffer begrebet: studier i social stratifikation og social mobilitet, uddannelsessociologiske studier, studier af fattigdom og deprivati-

onscykler, samt studier af kriminalitet og sociale afvigelser. Endvidere vil jeg forsøge at skitsere, hvad det er for udviklingstendenser og ændringer i "det samfundsmæssige klima", der danner baggrund for, at kritikken af begrebet kommer frem netop nu. Endelig vil jeg i forlængelse heraf knytte an til Jonssons definition af begrebet den sociale arv og antyde, hvordan man ved at gribe fat i nogle af de centrale elementer heri vil kunne udvikle det i frugtbar retning. Herunder vil jeg betone vigtigheden af at sætte fokus på studier af de sociale mekanismer i formidlingen af den sociale arv, og af at nå frem til en afbalancering af forholdet mellem struktur og handling/aktør. Afslutningsvis stiller jeg spørgsmålene: Er der brug for begrebet social arv? Hvorfor er det vigtigt at bevare begrebet social arv?

Kritikken af begrebet

Bo Vinnerljungs kritik er som nævnt rettet mod teorien, sådan som den fremføres i doktordisputatsen *Delinquent boys ...* Disputatsens undersøgelsesgruppe består af 100 drenge fra børnebyen Skå, deres forældre og far/morforældre i sammenligning med en "kontrolgruppe" bestående af 222 "normale" Stockholmdrenge og deres familier. Vinnerljung kritiserer især Jonssons traditionelt positivistiske og retrospektive undersøgelsesdesign og analysemetode. Selv om tre fjerdedele af Jonssons hypoteser – især om forskelle mellem drenge fra Skå og kontrolgruppen – bliver bekræftet, finder Vinnerljung ikke analysen overbevisende. Som et resultat af, at Jonssons teoretiske synspunkter har været styrende for undersøgelsens design, står de antagelser, som Jonsson havde fra begyndelsen tilbage efter undersøgelsen. På baggrund af resultatet formulerer Jonsson en udviklet version af teorien, som Vinnerljung opsummerer i fire punkter: 1. "Arven" er både social og biologisk. 2. "Afvigerne" er en relativt konstant gruppe fra generation til generation (dvs. Skåfamilierne tilhører en subkultur af samme slags som antropologen Oscar Lewis fandt blandt fattige familier i Mexico og på Puerto Rico). 3. den sociale arv har en kumulativ karakter, dvs. gruppen af afvigere bliver større fra generation til generation. 4. den sociale arv slår stadig hårdere igennem fra generation til generation. Vinnerljungs konklusion, som ligger helt på linje med den kritik, der allerede blev fremført af Eva Johanson i 1967, er, at en retrospektiv studie af et klinisk udvalg, bestående af de "værste" i en gruppe familier, ikke giver grundlag for at kunne udtale sig om den sociale arvs akkumulation. For at kunne det, skulle Jonsson også have undersøgt søskende til Skå-drengenes forældre, drengenes egne søskende, søskende til sammenligningsgruppens forældre samt de 222 Stockholmdrenges søskende.

Denne kritik af undersøgelsesmetoden bliver af forskningslektor Morten Ejrnæs ført videre, dels i en artikel i Socialforskningsinstituttets nyhedsbrev *Social Forskning* Juli 1999, dels i et længere arbejdspapir, "Social arv – et populært, men tvivlsomt begreb", udarbejdet til brug for arbejdet i det på foranledning af regeringen nedsatte Ekspertudvalg (Ekspertgruppen om social arv, 1999). I disse artikler gentager og uddyber Ejrnæs en række af de kritikpunkter, som Vinnerljung har fremført.

Morten Ejrnæs angriber først og fremmest den "determinisme", som han mener ligger indbygget i begrebet i kraft af "den tankefigur, der består i en opfattelse af, at forældres belastede forhold næsten automatisk fører til, at børnene senere i deres liv får store sociale vanskeligheder (...)" Denne problematiske tankefigur har ifølge Ejrnæs vist sig at være særdeles sejlivet, fordi forskere, undervisere og socialarbejdere ukritisk har accepteret og viderebragt den. Den er på denne måde blevet til en slags "universalforklaring" på en række alvorlige sociale problemer, som også indebærer en risiko for stigmatisering af risiko-

børn, hvis socialarbejderne forventer, at det går galt.

Heroverfor hævder Ejrnæs, at risikoen for, at børn arver deres forældres sociale problemer i virkeligheden er begrænset. Risikoen for, at et barn "arver" forældrenes sociale problemer er nemlig ifølge Ejrnæs sjældent større end 10 pct. Det betyder, at en forudsigelse vil være forkert i ni ud af ti tilfælde.

I forlængelse af disse synspunkter, retter Ejrnæs et stærkt angreb mod selve begrebet "social arv", som han foreslår afskaffet. Begrebet er upræcist og bruges i mindst tre forskellige hovedbetydninger: *forøget risiko* for at børn udvikler sociale problemer på grund af belastet opvækstmiljø; *chanceulighed*, fx med hensyn til at opnå uddannelse; *tankefiguren*, at forældrenes alvorlige sociale og psykologiske problemer er stærkt determinerende for, at børnene får problemer af samme karakter.

Begreberne risikobørn og chanceulighed ser Ejrnæs som begreber, der kan gives et rimeligt præcist og meningsfuldt indhold. Men disse sammenhænge bør have særskilte betegnelser, så de ikke kan forveksles med "den relativt mekaniske overførsel af alvorlige sociale problemer fra forældre til børn, som ligger i tankefiguren den sociale arv (...)" (Ejrnæs 1999a: 10).

Kritikken af Jonssons metode i doktorafhandlingen er givet berettiget. Samtidig vækker Ejrnæs' forslag om afskaffelse af begrebet social arv imidlertid til modsigelse. For berettiger en ensidig metodekritik af Jonssons empiriske forskning – og specielt koncentreret om den første formulering af teorien – virkelig til afskaffelse af et så centralt begreb som social arv?

Det gør den efter min opfattelse ikke. Derfor også nærværende indlæg, der kan ses som et forsvar for begrebet som et centralt, om end upræcist samlebegreb for en række samfundsmæssige processer og mekanismer, som medvirker til en reproduktion af forskellige former for ulighed fra generation til generation.

Den sociale arv kan indebære "en ond cirkel", hvis konsekvens kan være, at børn arver deres forældres problemer, men begrebet må ikke indsnævres til kun at omfatte "negativ social arv". Begrebet rummer således også "positiv social arv", dvs. overførelse af fordele, privilegier og ressourcer fra den ene generation til den næste. Dels falder begrebet ikke på grundlag af "metodefejl" hos en enkelt forsker, og dels kan man ikke afskaffe et komplekst og omfattende begreb på grundlag af påviste mangler inden for et enkelt forskningsområde ud af flere (arv af erhverv, uddannelsesniveau osv.).

Der er her grund til at hæfte sig ved, at Vinnerljung og Ejrnæs i deres argumentation behændigt ser væk fra senere formuleringer af teorien om den sociale arv hos Jonsson selv, specielt *Det sociala arvet* (1969), som formentlig er den bredest reciperede udgave af teorien. Endvidere ser Ejrnæs væk fra en række andre forskeres arbejde med begrebet samt den dertil knyttede dokumentation af social arv.

**Gustav
Jonsson
revisited**

Er begrebet social arv – sådan som det fremtræder i doktordisputatsen – udtryk for "ren socialdeterminisme"? Og er det rigtigt, at begrebet kan reduceres til en tankefigur, der består i "en opfattelse af at forældres belastede forhold næsten automatisk fører til, at børnene senere i deres liv får store vanskeligheder"? Er det virkelig sådan, som Morten Ejrnæs anfører, at begrebet indebærer, at der sker "en relativt mekanisk overførsel af alvorlige sociale problemer fra forældre til børn"?

I virkeligheden har Jonsson selv forholdt sig til essensen i ovennævnte kritik. Det gør han i *Det sociala arvet*, hvori han skriver: "En del kritiker av min

avhandling har menat att det bara är helt naturligt att fattigdom och elände från tidigare generationer finns i övermått inom Skå-pojkarnas familjer. Det är ju därför de hamnat där. För att få klarhet i vad sådana faktorer betyder borde man ha utgått från dessa tidigare generationer och tagit reda på hur det gått även för andra i familjen t. ex. syskon till föräldrarna och deras barn och även pojkans egna syskon. En sådan studie skulle man då ha utfört båda beträffande Skå-pojkarna och jämförelsematerialet. / Dette resonemang är naturligtvis fullt riktigt, för inte säga självklart. Men min utgångspunkt har varit en annan. Det har för mig gällt att bena upp det asociala familjesyndromet i dess olika beståndsdelar och försöka följa dessa beståndsdelar tillbaka till föräldrarnas egen barndom för att se om man kan finna några hållpunkter båda för den förebyggande vården, profylaxen, och för den direkta behandlingen av pojken och hans föräldrar, uppfattande som ett enhetligt behandlingsobjekt, en familj." (Jonsson 1969: 43)

Jonsson er altså fuldt klar over, at undersøgelsen metodisk kunne have været grebet an på flere andre måder.

Først og fremmest må man gøre sig klart, at Jonssons teori er en "tregenerations-teori", der lader undersøgelsen omfatte de tre generationer: far- og morforældre, forældre og drengen selv. Dens centrale problemstilling er: "vilka är de urvalsfaktorer som bestämmer varför det i den stora mängden skolpojkar i Stockholm, som begår brott utkristaliserer sig en liten grupp som bliver så belastad att den hamnar på Skå?"

Arbejdet på Skå henviste Jonsson til at lægge vægt på forældrekontakt og familiebehandling, og det var erfaringerne herfra, der gav ham indsigt i, i hvor høj grad forældrenes egne opvækstvilkår lignede de vilkår, de selv for deres eget vedkommende skabte for deres børn. På baggrund heraf tegner Jonsson i sin gennemgang af teoriens almene indhold en hypotetisk udviklingsproces med fire led: Forskellige baggrundsfaktorer fra forældrenes opvækstvilkår kan sammenfattes under fællesnævneren: en ugunstig stilling som barn. Det andet led i udviklingen er forældrenes liv som voksne, hvor de også mislykkes som medborgere, idet de har fiasko med hensyn til at forsørge sig selv. Teoriens tredje udviklingsled gælder mere direkte rollen som forælder, en rolle, som de heller ikke er i stand til at leve op til, idet de mislykkes som forældre og familiestiftere. Det fjerde led i udviklingsprocessen er en stærk mistro til omgivelserne og en deraf betinget tendens til at isolere sig.

I undersøgelsen af de tre generationer ligger hovedvægten på forældrene, mens far- og morforældre bliver stående som baggrundsfigurer. Med hensyn til den tredje generation, drengen selv, studeres denne på samme måde som de to første generationer, ikke kun som enkeltindivid, men som familie- og samfundsmedlem. Til hvert led i udviklingsprocessen knytter der sig en række ydre og indre delfaktorer, som Jonsson oversætter til konkrete hypoteser.

Hypoteserne har primært karakter af indicier, som skal støtte eller ikke støtte de antagelser, som indgår i teorien om den sociale arv. Hypoteserne er således formuleret som en sammenligning mellem de to grupper i undersøgelsen, Skå-drengene og "normalpopulationen" af Stockholm-drengene. For hver af de tre generationer efterprøves en lang række hypoteser om de faktorer, der er nævnt under gennemgangen af teoriens almene indhold (økonomisk standard i hjemmet, forældrerollen, børnepsykiatriske handicap osv.). Jonsson inddrager og afprøver med andre ord en lang række variable og risikofaktorer, som hver især kunne antages at være medvirkende til at give den efterfølgende generation vanskeligheder og problemer.

Ud over sine kliniske erfaringer, bygger Jonsson sin teori på en række psyki-

S
O
C
I
A
L

A
R
V

atriske og psykoanalytiske samt sociologiske forklaringsmodeller. Han knytter således eksplicit an til bl.a. psykologen John Bowlbys teorier om tidlig omsorgssvigt, Chicagoskolens teorier om opvækst i kriminelle delkulturer, Mertons anomiteori, Albert Cohens teorier om "status-frustrering" samt Cloward og Ohlins teorier om "mulighedsstruktur".

Hans teori om social arv har, som han selv siger, åbenbart visse berøringspunkter med disse tankegange. En forskel, som Jonsson fremhæver, er, at han forsøger at bryde det almene begreb social frustrering op i en række specielle elementer. Dersom termen frustrering kan siges at indgå i Jonssons teori, så handler det om "en udvikling som strækker sig gennem generationer."

Foruden disse mange faktorer, inddrager Jonsson et videre samfundsmæssigt perspektiv, idet han betoner, at man ikke bare kan se "social missanpassning" som individuelle ulykkeskæbner, der rammer visse familier eller visse personer, men også som "biprodukter af samhällets normala funktion". Jonsson peger her på, at nogle af de faktorer (f.eks. tiltagende urbanisering, opkomst af særlige teenagekulturer mv.), som betinger en øgning af ungdomskriminaliteten, kan betragtes som indbygget i samfundsudviklingen: "Därmed inställer sig också frågan hur den hos oss rådande produktionsordningen bidrar till att stöta ut vissa människor, dvs. hur samhället själv är missanpassat till en del av sina medlemmar."

Det er rigtigt, at Jonssons konklusioner og formulering af "en udvidet teori" om den sociale arv i slutningen af *Delinquent boys* er meget bombastisk. Når kritikerne har peget på "determinisme" og manglende grundlag for at udtale sig om akkumulation af social arv, kan de have ret i, at den udvidede udgave af teorien ikke holder generelt, men alligevel passer Jonssons konklusion på netop den population, han har undersøgt. Problemet er, at Jonsson generaliserer ud fra en undersøgelsesgruppe, han udmærket ved, hverken er repræsentativ i den ene eller den anden henseende

At Jonsson på ingen måde selv har forestillet sig nogen determinisme, fremgår klart af kapitlet "Inntill tredje och fjärda led" i slutningen af *Det sociala arvet*, hvor han kommer ind på faren for, at nogen kan fejllæse hans "ciffrsammanställningar" på den måde, at "så här ser det alltså ut i Skå-pojkarnas hem". Men ingenting gælder til hundrede procent, siger Jonsson: "Så ser det ut i många av hemmen, beträffande en del faktorer i majoriteten av hemmen. Men det finns också några hem där det inte finns just några alls av de många belastningsmomenten." Jonsson forklarer dette: "Den felsyn som på dette sätt lätt smyger sig in är en följd av den undersöknings- och framställningsteknik som jag använt. Det bliver en jämförelse i klump och en skildring i klump. Den statistiska metod jag följt bygger på jämförelse mellan grupper av individer. Den enskilda människan forsvinner, likaså den enskilda familjen. / Genom att påpeka detta har jag velat gardera mig att någon till äventyrs kan komma att säga: Jaså, den pojken har varit på Skå, ja, då vet man ju hur han haft det hemma. Det vet man alltså inte. Den enskilda fallet kan vara ett undantag från regeln." (Jonsson 1969: 269). Alltså: Man kan ikke slutte fra det kollektive til det individuelle niveau. Der er ikke nogen determinisme.

Hvis man ser på Jonssons egen definition af begrebet i *Det sociala arvet*, så knytter han eksplicit social arv til eksistensen af fattigdom og afmagt: "Arv betyder ju inte bara arvsanlag. Man ärver också pengar, makt, egendom. / Men man kan också ärva fattigdom, vanmakt, egendomslöshet. Och inpyrt asocialt groll och myndighetshat. Det er om det arvet min bok handler".

Jonsson erkender selv, at begrebet er dunkelt, mangetydigt og måske suggestivt i forkert retning. Hvad han mener med forkert retning præciserer han senere i *Att bryta det sociala arvet*, nemlig frygten for, "att ordet arv skulle läs-

as som ødesbestændighed", og han tilføjer "Så var inte min avsikt, och jag har heller inte fått uppfattningen att man läst boken på det sättet annat än kanske i undantagsfall."

Derimod har teorien for Jonsson et "pragmatisk" sigte: at søge efter praktiske løsninger på problemer og at påvirke udviklingen. Bogen er således et indslag i debatten om "de socialt handikappades villkor i vår välfärd, hur samhället själv genom sin struktur sorterar bort en del människor som man sedan försöker hjälpa tillrätta igen genom myndighetsbeslut över deras huvuden. Den utstötningsprocessen är ett huvudtema i min bok."

Denne kritik, som stadig er yderst aktuel, udgør en central og vigtig dimension i Jonssons teori. Hvis man fjerner denne praksisorienterede, kritiske dimension, reducerer man teorien om den sociale arv til en tandløs og forældet levning fra 60ernes for længst passerede progressive miljø.

Det virker underligt, at Ejrnæs udelukkende kører kritikken på *Delinquent Boys* og ikke inddrager *Det sociala arvet*, hvor Jonsson både svarer på kritikken og fremlægger en meget bredere referenceramme for teorien. Der er således som tidligere nævnt ikke tale om kun én tankefigur – sådan som Ejrnæs hævder – men om en hel masse forskelligt tankegods fra forskellige forsknings-traditioner, der ligger til grund for teorien om den sociale arv (Oscar Lewis, Robert Merton, Cloward og Ohlin m.fl.). Social arv vedrører meget komplekse sociale processer – og ikke noget enkelt årsags-virknings forhold. Derfor må der – som også Jonsson fremhæver – inddrages mange forklaringsfaktorer i undersøgelsen af de processer, der fører til, at en social arv rammer nogle unge så hårdt, at de må anbringes på Skå. Begrebet social arv bliver på denne måde en slags paraply- eller samlebegreb, som dækker over en række forskellige fænomener, processer og mekanismer, som må udforskes nærmere for at opnå en forøget indsigt i, hvordan den sociale arv virker. Der kan derfor nok være brug for en præcisering af en – ganske rigtigt – "upræcis", men også meget omfattende teori. Heri er jeg helt enig med Ejrnæs. Men der er ingen grund til at "afskaffe" begrebet.

Endelig ligger der næppe en sådan determinisme i begrebet social arv, som Ejrnæs tillægger det. Alle arver – såvel negativt som positivt, men hvordan det går den enkelte, afhænger ikke alene af arven, men af en lang række andre – sociale og individuelle – faktorer. Heldigvis er virkeligheden så mangfoldig, at man aldrig – sådan som Ejrnæs vil have det til – kan forudsige på det individuelle plan. Hvis man kunne det, ville der jo først virkelig være tale om determinisme. Man kan kun forudsige på kollektivt plan: mennesker opvokset under sådanne belastende omstændigheder vil være udsat for markant større risici end den øvrige befolkning for at få og/eller reproducere forældrenes problemer. En sådan kollektiv forudsigelse er imidlertid også tilstrækkeligt til at motivere en generel indsats mod fattigdom og andre belastende forhold, som udsætter de truede for at blive ramt af problemer og vanskeligheder. Vigtigheden af en sådan prioritering af den generelle velfærdsstatslige indsats – som Ejrnæs i dag opfatter som truet af selektive tiltag (Ejrnæs 1999: 25) – er jeg helt enig i.

Fra determinisme til voluntarisme

Hvorfor er det så svært at opnå enighed om begrebet social arv? Det kan der næppe gives noget "autoritativt svar" på, og social arv vil formentlig også fremover være et omstridt emne. Bl.a. fordi der selvfølgelig er politik i spørgsmålet. Men også, fordi spørgsmålet om arv og miljø er noget, der optager mange. Det er et emne, der er mange meninger om, og meninger, der er stærkt præget af den enkeltes bagvedliggende livssyn og personlige erfaringer. Synspunkterne vil politisk række fra højre til venstre og fra syn præget af determinisme (over-

betoning af, hvad der er forudbestemt i et menneskes liv) til syn præget af voluntarisme (overbetoning af menneskets evne til frit valg). Derfor er der også brug for en forskning, der kan kvalificere debatten ved at fremlægge dokumentation for opfattelserne.

Udviklingen i det politisk-ideologiske klima i 1960-70'erne skabte baggrund for en "social" forståelse: Når folk blev kriminelle, alkoholikere, voldelige og adfærdsvanskelige, blev det sandsynliggjort, at samfundsforholdene – frem for alt de pågældende menneskers opvækstbetingelser, men også den måde samfundet fungerede på – spillede en afgørende rolle. De sociale afvigelser var i denne forståelse determineret – betinget – af samfundsforholdene. Det, der blev arvet, var ifølge denne forståelse ikke primært genetisk bestemte egenskaber, men adgangen til social magt og indflydelse, uddannelse og jobs. Denne opfattelse pegede frem imod en samfundsmæssig indsats overfor de forhold (fattigdom og belastende levevilkår), der fremkaldte problemerne. Og en sådan indsats havde man råd til under højkonjunkturen og realiseringen af 'det socialdemokratiske velfærdsprojekt'.

Idag har vi et dominerende politisk-ideologisk klima, hvor synspunkter, der forkaster enhver determinisme og hylder den fri vilje, bliver hilst velkommen. De ubegrænsede muligheder og ressourcer hos det enkelte individ, er det, der fremhæves. Det er i god samklang med disse ændrede forståelsesformer, at såvel Bo Vinnerljungs som Morten Ejrnæs' angreb på begrebet social arv (determinismen i det) bliver grebet af medierne med kyshånd. Eksempelvis i starten af DRs radioudsendelse "Indblik" i foråret 1999 om forkastelsen af begrebet: Vi gider ikke høre alle de undskyldninger og alt det vås om, at "det er samfundets skyld". Nu har forskerne (Ejrnæs) også heldigvis vist, at det ikke holder.

Forsknings- traditioner præget af den sociale arvs proble- matik

Morten Ejrnæs mener ikke begrebet social arv har været anvendt uden for Skandinavien i større udstrækning (Ejrnæs 1999: 2). I overensstemmelse med sin kritik af begrebet, ser han bort fra hele den udenlandske forskning omkring problematikken, bare fordi han ikke kan finde den under begreberne "social heredity", "social heritage" eller "social inheritance". Den forekommer imidlertid under en lang række andre etiketter, så som "cultural inheritance", "cultural deprivation", "transmitted social deprivation", "cycle of deprivation", "cycles of disadvantage", "cycles of inequality", "social reproduction", "intergenerational reproduction of economic inequality", "occupational inheritance", "reproduction of social inequality", "vicious circles", "self-fulfilling prophecies", "social mobility", "klassresa" mm.

Det er sørgeligt, at en hel generations forskningsresultater på den måde bare kan overses eller fejles til side til fordel for fremførelsen af et i tiden populært synspunkt. I mange udenlandske undersøgelser under ovennævnte etiketter er der ikke desto mindre en gennemgående fokus på de sociale mekanismer, der reproducerer en families position i klassestrukturen, og på de særlige lærings- og kulturmiljøer, hvorigennem forældrenes succeser og fiaskoer bliver videregivet til børnene.

Jeg skal i det følgende pege på i hvert fald fire områder, hvor begrebet social arv hyppigt dukker op – ganske vist undertiden under lidt andre, men nært beslægtede betegnelser: 1. studier af social stratifikation (social reproduktion) og social mobilitet. 2. uddannelsessociologiske studier. 3. studier af fattigdom. 4. studier af kriminalitet og sociale afvigelser.

Disse retninger og skoler må ubetinget tages i betragtning, før man går hen og afskaffer begrebet social arv.

Studier i social stratifikation og social mobilitet

Den type studier, hvor arvebegrebet hyppigst dukker op, er studier af social stratifikation og social mobilitet. Denne tradition er herhjemme frem for alt repræsenteret af Erik Jørgen Hansen, der bl.a. bruger arve-begrebet i *En generation blev voksen* (SFI 1995). Her taler Hansen i forbindelse med påvisninger af sammenhænge mellem social oprindelse og stilling på arbejdsmarkedet om, at "stillingsniveauet nedarves". Arve-begrebet bruges altså her til at fastholde sammenhængen eller kontinuiteten mellem de to generationer og deres placering i samfundet. Man kunne alternativt bruge begrebet "social reproduktion" eller "reproduktion af social ulighed". Ifølge Geckler er den sociale ulighed karakteriseret ved at have en tendens til at være reproducerende i den forstand, at de enkelte individers respektive efterkommere fordelingsmæssigt placerer sig som forældrene. Man taler derfor om, at der er en meget ringe social mobilitet." (Geckler 1982: 86)

I studier af social stratifikation, erhvervsstrukturer og social mobilitet er begrebet "occupational inheritance" ofte blevet brugt om arv af erhverv, forstået på den måde, at børnene gik i forældrenes fodspor og "arvede" disses erhverv. Begrebet kunne også forstås mere bogstaveligt, sådan at man på grundlag af erhverv arvede eksempelvis en gård. I udforskningen af social reproduktion og mobilitet har arve-begrebet endvidere været brugt om arv af klasseposition i forskellige betydninger. Man kan arve ejendom og på grundlag heraf gøre krav på fordele og privilegier, der kan købes for penge. Idet sådanne ressourcer er et middel for overførsel til den yngre generation, kan det føre til "the inheritance of class position by the younger" (Connell 1977: 161). Blandt nogle elitegrupper så som læger o.a. er "occupational inheritance" i særdeleshed meget høj. Her tales der inden for området elite-studier undertiden om "elite inheritance".

Uddannelses sociologiske studier

En anden tradition, hvor arvebegrebet hyppigt dukker op, er den uddannelses-sociologiske. Vagn Christensen påpeger i *Børn og den nye sociale arv*, at folkeskolen som effektiv sorteringsmaskine viderefører den sociale arv. Den teori, som tager sigte på at belyse, hvordan skolen bidrager til at genskabe samfundsordenen, går normalt under betegnelsen "reproduktionsteori". Det er den såkaldte *new sociology of education*, som er inspireret af bl.a. Michael Young, Basil Bernstein, Louis Althusser, Pierre Bourdieu og Elmar Altvater (Broadly 1998: 418).

Pierre Bourdieu har i sine uddannelsessociologiske studier vist, hvordan lærerne er i stand til at udpege bestemte elever som begavede. Det er elever, som "besidder bestemte symbolske ressourcer – nedarvet kulturel kapital, den specielle form for sprogbeherskelse, som skolen præmierer osv. (...)" "Studerende fra privilegerede familier arver et "kulturelt privilegium", som omfatter vaner, holdninger, viden, færdigheder og "god smag", hvilket alt sammen giver mere eller mindre direkte udbytte i skolen." (Broadly 1998: 425). Nogle bestemte grupper i samfundet, som foruden økonomisk kapital råder over kulturelle ressourcer af ovennævnte art har via uddannelsessystemet kunnet give deres afkom adgang til høje positioner i samfundet. Der er her tale om "social arv" i betydningen "positiv social arv".

I sine studier har Pierre Bourdieu påvist, hvordan elever fra den herskende klasse via deres habitus arvede en 'kulturel kapital', som kunne oversættes til akademisk og erhvervsmæssig succes. Idet skolen tjente som legitimation for, at elever fra bestemte sociale baggrunde fik succes, mens andre fik fiasko, var uddannelsessystemet samtidig med til at reproducere social ulighed. Derimod blev arbejderkulturen af skolerne oversat til fiasko og mangelfuldhed. Løsnin-

gen var i USA og England en række programmer med såkaldt kompensatorisk undervisning (Bilton et al. 1996: 357).

Uddannelsesdebatten var i 1960erne og -70erne i høj grad præget af bestræbelser på at afhjælpe "uddannelsesbarrieren", frem for alt ved at tilbyde børn fra arbejderklassen og børn fra "særligt ugunstige boligkvarterer" såkaldt "kompensatorisk undervisning". Desuden ville man sikre lige adgang til uddannelse via kompensatoriske forholdsregler i form af hjælpeprogrammer for "socialt handicappede" og "disprivilegerede" børn.

Teorierne om "cultural deprivation" sætter fokus på særlige samfundsgruppers kulturelle arv frem for deres medfødte kvaliteter. Børn, der er kulturelt handicappede, kan altså sagtens være begavede nok, men holdes tilbage af værdier og holdninger, som ikke er befordrende for uddannelsesmæssig succes. Teorierne om kulturelt handicappede blev derfor hyppigt brugt i sammenhæng med social klasse. De kulturelt handicappede var handicappede på grund af "mangler" i deres kultur, hvilket igen hang sammen med den materielle og sociale kontekst, de levede i. Man lagde vægt på at indkredse en række forhindringer for uddannelsesmæssig succes. Basil Bernstein talte om restringerede sprogkoder, som gjorde det vanskeligt for arbejderbørn at klare sig i uddannelsessystemet. Derimod startede middelklassebørn i skolen med forspring i flere henseender, hvilket bl.a. hang sammen med de kompetencer og erfaringer, de havde fået gennem deres opvækst i middelklassemiljøer. Problemet hang naturligvis sammen med ressourcernes ulige fordeling igennem klassestrukturen. For de børn, som havde lært mere som følge af deres socialisering, blev disse ressourcer en konkret fordel. "Inheritance, it has been said, can be 'cultural' as well as financial." (Bilton et. al. 1996: 356).

Det er i dag stadig sådan, at succes i skolen er en betingelse for adgang til de mest privilegerede jobs. Der er belæg for, at børn fra over- og middelklassen klarer sig bedre i skolen end børn fra arbejderbaggrund.

Berettigelsen af denne type studier understreges herhjemme af sociologen Heine Andersens afdækning af, at det stadig er de velstillede børn, der bliver samfundselite: Det bliver i familien. På baggrund af en undersøgelse af 788 forskeres sociale baggrund når Andersen frem til det resultat, at børn fra bedrestillede familier stadig har væsentlig større chance for at have en et job som læge, forsker, dommer eller advokat. Som nogle af de faktorer, der har betydning for de valg, man træffer, nævner han den sociale baggrund, ens omgangskreds og ens erfaringsbaggrund (Aktuelt den 5.1.1999).

Studier af fattigdom

En tredje tradition, hvori problematikken om social arv dukker op, er fattigdomsforskningen. Begrebet "deprivation" omfatter fattigdom og bredere former for disprivilegering ("disadvantage"). Man taler i denne sammenhæng også om "multiple deprivation", når der er tale om tendens til overlapninger i ulige adgang på forskellige områder, f.eks. hvor lav indtægt eller arbejdsløshed er kombineret med dårlige boligforhold, dårligt helbred og adgang til lavere uddannelse.

I 1970ernes britiske fattigdomsforskning gav tesen om "cycles of deprivation" – intergenerationel overførsel af fattigdom/deprivation – anledning til flere undersøgelser, som skulle frembringe dokumentation for "inherited deprivation". I dette begreb lå der en forestilling om, at utilstrækkeligt forældreskab, reducerede aspirationer og familiernes disprivilegerede miljøer og lokalsamfund blev internaliseret som en del af deres børns værdier, efterhånden som børnene voksede op. På denne måde kom børnenes forventninger og kunnen til at ligge på et lavere niveau, når de blev voksne. Samtidig ville de også være mere tilbøjeli-

ge til at forvente og acceptere en fattigdom og deprivation på linje med den, de kendte fra deres forældre og bekendte (Alcock 1998: 38). Begrebet "cycle of deprivation" antyder, at personlig patologi og familiepatologi – forstået som modsætninger til strukturelle uligheder – er vigtige, når man skal forklare deprivation. Som det ses, har denne forestilling om arv af fattigdom flere træk til fælles med Jonssons teori, der dog i højere grad betoner de sociale faktorer og de strukturelle årsager til problemerne.

Endvidere bruges også begrebet "transmitted deprivation" om deprivation, som overføres på tværs af generationer. En hyppig forestilling er den, at utilstrækkelig forældreevne producerer utilstrækkelige børn, som så selv bliver utilstrækkelige forældre. Her har sociologer fundet frem til, at individuelle egenskaber har mindre betydning end strukturerede uligheder, som eksisterer over tid. Disse spørgsmål har i England ført til en del debat og kritik. Faktisk viser forskningen, at "transmitted deprivation" er mindre, end tidligere antaget (Abercrombie et al. 1994: 110f; Marshall 1996: 117; jfr. også oversigten hos Larsen 1999).

Begrebet om en særlig deprivations-cyklus blev især fremført af politikere som den daværende konservative socialminister Keith Joseph. Med støtte i Oscar Lewis' tese om en særlig "fattigdomskultur" argumenterede Joseph for, at den fortsatte fattigdom i velfærdssamfundet måske snarere kunne ses som et produkt af individuel apati og inadækvat opdragelse, end som en politisk fiasko. På foranledning af Keith Joseph blev der i 1972 nedsat en undersøgelseskommission, som fandt problemet betydelig mere komplekst, både teoretisk og metodologisk, end det fremgik af Josephs begreb om en cyklus. Den gennemgående konklusion var, at der ikke var noget belæg til støtte for tesen om en intergenerational overførelse af fattigdom (Brown og Madge, citeret efter Alcock 1998: 33).

Oscar Lewis' forklaring af fattigdommen som en kontinuerlig cyklus med dårlige boligforhold, arbejdsløshed og en række andre disprivilegier er i høj grad baseret på begrebet "fattigdomskultur". Det indebærer en opfattelse af, at de fattige familier tilegner sig et defensivt socialiseringsmønster, hvor børnene socialiseres til at overleve via værdier, holdninger og adfærdsnormer, som er socialt 'afvigende', og som fastlåser hinanden efterfølgende generationer i fattigdomskulturen. Denne opfattelse, som har mange træk fælles med Jonssons teori, er blevet kritiseret for at være "victim blaming" (dvs. at lægge skylden på ofrene). Selv har Lewis imidlertid svaret på denne kritik ved at hævde, at hans tese var "en anklage ikke mod de fattige, men mod det sociale system, som producerer livsformen".

En afgørende faktor for, at der ikke er nogen automatisk forbindelse mellem økonomiske omstændigheder og social differentiering – og altså under ingen omstændigheder tale om nogen "automatik" i overførelsen af de sociale problemer fra den ene generation til den anden – er det forhold, at mange mennesker helt klart kæmper hårdt og gør alt, hvad de kan, for at undgå fattigdom og sociale problemer. At de ikke reproducerer forældrenes sociale problemer, indebærer imidlertid ikke nødvendigvis, at de ikke er bærere af nogen social arv.

Individua- listiske og strukturelle tilgange

Negativ social arv hænger sammen med fastlåsthed, "onde cirkler" og "inter-generationelle spiraler". Men hvordan skal man forstå de mekanismer, der reproducerer fattigdom og sociale problemer? Groft set kan man skelne mellem to forskellige forklaringsmåder eller tilgange: individualistiske og strukturelle forklaringer, en retning, der forklarer fattigdom ud fra patologiske årsager, og en, der understreger de strukturelle årsager (Alcock 1998: 36ff). Visse teoreti-

kere er således tilbøjelige til at se fattigdom som et produkt af individuel svaghed eller dovenskab. Denne patologiske forklaringsmodel indebærer en politisk respons, som sætter fokus på individer og forsøg på at forandre deres holdninger og adfærd. Idet de fattiges forskellighed bliver defineret som årsagen til problemet, ligger der i denne tilgang en forståelse, som lægger skylden for fattigdommen på fattigdommens ofre frem for årsager i det omgivende samfund (Jfr. William Ryans begreb om "blaming the victim"; Ryan 1986).

Andre teoretikere har argumenteret for, at fattigdom ikke er et produkt af individuel svaghed og fiasko, men snarere et resultat af et komplekst samspil mellem forskellige sociale kræfter. Der lægges i denne tradition vægt på, at disse kræfter er dynamiske og ikke statiske: Der sker løbende forandringer i den strukturelle kontekst og de processer, som skaber og genskaber de sociale omstændigheder, som mennesker lever under. Disse forklaringer fokuserer ikke på individer forstået som "forfattere" af deres egne skæbner (eller vanskæbner), men på de strukturelle kræfter, som har skabt disse skæbner (Alcock 1998: 36f).

Ifølge begrebet om fattigdomskultur er det fatalistiske holdninger og resignation, som fører til accept af og opretholdelse af fattigdommen. Bestemte handlingsstyrende normer internaliseres via socialisationsprocessen og overføres fra den ene generation til den anden. Denne forklaringsmåde kritiseres frem for alt for at lægge for lidt vægt på de situationelle belastninger, der udgår fra de faktiske omstændigheder i de fattiges øjeblikkelige livssituation: lav indkomst, arbejdsløshed osv. Disse faktorer er langt mere udslagsgivende for, hvordan de fattige handler, end fattigdomskulturen er. Hvis de situationelle begrænsninger blev erstattet af et nyt sæt omstændigheder, hvor fattigdommens belastninger var fjernet, ville de fattige hurtigt ændre deres adfærd til en adfærd svarende til de nye omstændigheder (Haralambos/Holborn 1995: 152).

Den engelske sociolog Linda Jones finder det vanskeligt at argumentere for, at den individualistiske forklaring af fattigdom og sociale problemer kan stå alene. Den indflydelse, som stammer fra samfundets strukturer, økonomiske og sociale kræfter, peger i retning af, at fattigdom ikke bare er et produkt af individuel livsstil eller lav intelligens. På den anden side kan menneskers holdninger og værdier heller ikke reduceres til noget, der blot er determineret af samfundets strukturer. Det ville indebære en forståelse af individerne som mere eller mindre passive recipienter af samfundsmæssige indvirkninger frem for sociale aktører med egne valg- og handlemuligheder. De individuelle valg bliver imidlertid formet af strukturelle pres. De individuelle forklaringer af fattigdom og sociale problemer må således suppleres med strukturelle forklaringer (Jones 1994: 242).

Udgangspunktet for de strukturelle forklaringer af fattigdom er opfattelsen af fattigdom som en række ulige relationer mellem mennesker i samfundet. Heri kan der ligge opfattelser som den, at fattigdommen kun kan fjernes, hvis en stærk velfærdsstat tackler de strukturelle uligheder i samfundet på områder af det økonomiske liv: indkomstforskelle og grove forskelle i rigdom og ejendom. Tilhængere af strukturelle forklaringer peger således på eksistensen af en ulighedscyklus frem for en deprivationscyklus. Denne ulighedscyklus reproducerer inter-generationel fattigdom ved at reproducere ulige betingelser og muligheder indenfor uddannelse, arbejde og familieliv.

Fattigdom er ifølge sådanne opfattelser hovedsagelig en konsekvens af den øjeblikkelige fordeling af indkomst og rigdom i samfundet. Selv om enkeltindivider kan undslippe fra fattigdommen ved hjælp af egne kræfter, så sikrer strukturen i indtjening og fordele, at andre individer vil indtage deres plads.

Dette leder frem til spørgsmålet: Hvem eller hvad er det i virkeligheden, der

formidler den sociale arv? Ulighedscirklen antyder således, at de gældende samfundsstrukturer spiller en væsentlig rolle for reproduktionen af social ulighed, fattigdom og sociale problemer. Socialforskeren Søren Geckler har peget på, at ikke blot den sociale arv kan virke som en barriere mod udligning af uligheden, men også "samfundsstrukturen, specielt karakteriseret ved arbejdsdelingen, danner (...) en anden barriere mod udligning af uligheden." (Geckler 1982: 87). Den herskende arbejdsdeling fordrer nemlig ulighed, hvis alle funktioner skal varetages.

Social arv som resultat af en forfejlet socialpolitik?

Når man drøfter, hvilke faktorer, der formidler den sociale arv, er det vigtigt at være opmærksom på den ændring, der de senere år er sket i disse faktorer. Vagn Christensen peger på, at det ikke længere blot er fattigdom og dårlige boligforhold, men "en kombination af arbejdsløshed, brudte parforhold, ghettoisering og forældrenes personlige ressourcer (der) er de vigtigste formidlere af den nye sociale arv."

Som et sidste synspunkt på den ny fattigdom vil jeg her fremdrage den engelske sociolog Alan Walkers position. Som alternativ til figuren "blaming the victims" hævder han, at de fattige ikke selv er skyld i fattigdommen, men tværtimod er "ofre for en forfejlet socialpolitik" (Walker og Walker 1987; Walker 1990; Haralambos/Holborn 1995: 156).

I forlængelse heraf kan den nye fattigdom i Danmark og den dertil knyttede nye sociale arv i min fortolkning delvis forstås som et produkt af den monetaristisk og nyliberalistisk inspirerede socialpolitik, som de seneste tiårs højredrejning har indebåret (Jfr. også Andersen 1997: 26f).

Teorier om social afvigelse og kriminalitet

En fjerde tradition, som beskæftiger sig med den sociale arvs problematik, er kriminologien og teorierne om sociale afvigelser. Den amerikanske sociolog Craig Calhoun (1997) har givet en sammenfatning af en række teorier, som må inddrages i forståelsen af, hvilke faktorer, der har betydning. Calhoun stiller spørgsmålene: Hvorfor kommer nogle mennesker regelmæssigt ind i afvigende handlinger, mens andre ikke gør det? Kan vi med rimelig nøjagtighed forudsige hvem, der vil komme ind i en afvigerkarriere, og hvem der ikke vil? Med andre ord: Hvordan forklarer man, hvem der bliver sociale afvigere, kriminelle f.eks.? I sådanne forklaringer indgår ofte arv forstået som biologisk arv. Der er dog i dag enighed om, at menneskelig adfærd er alt for kompleks til at kunne forklares i biologiske termer alene. Man må derfor også inddrage en række miljøfaktorer. Og det er netop, hvad Gustav Jonsson gør med sit begreb om social arv.

Blandt de væsentligste miljøfaktorer er naturligvis socialisationen, en faktor, som Jonsson også lægger stor vægt på. Social indlærings-teoretikere hævder, at børn lærer afvigende adfærd ved at observere og imitere andre, som opfører sig afvigende, specielt dem, som de står i et nært forhold til. Aggressive børn hævdes ofte at komme fra familier, hvori forældrene selv tenderer til at være psykisk forstyrrede, antisociale, overstraffende eller aggressive overfor børnene. Edwin Sutherlands begreb om differentiell association (1949) understreger, at enhver social gruppe overfører dens egne kulturelle normer og værdier til nye medlemmer gennem en kontinuerlig proces. Hovedtesen er, at kriminalitet ikke er medfødt, men indlært. Hvis et menneske således færdes i – eller tilhører et kriminelt miljø, vil vedkommende med stor sandsynlighed indlære kriminelle holdninger. Disse opfattelser af, at afvigende subkulturer opretholdes og overføres til nye medlemmer gennem indlæring af afvigende normer, genfindes i den såkaldte Chicagoskole, som er en af Jonssons inspirationskilder.

Den sociale arvs mekanismer

En anden central inspirationskilde er Robert K. Merton, der med sin teori om strukturelt pres understreger betydningen af diskrepansen mellem sociale forventninger og sociale muligheder. Alle mennesker internaliserer de kulturelle mål, som i samfundet værdsættes i højeste grad (individuel succes osv.), men når de legitime muligheder for at nå disse mål er begrænsede, eller slet ikke til stede, opstår der en tilskyndelse til at søge alternative veje til målene. Det kan ske gennem benyttelse af illegitime midler, f.eks. gennem kriminell adfærd. Ifølge Merton udøver de sociale strukturer et afgørende pres på visse personer i samfundet, således at afvigende adfærd for dem kan blive en rationel mulighed under bestemte samfundsstrukturelle betingelser. Det er med andre ord fraværet af legitime muligheder, der producerer den (status)frustration, som er baggrunden for afvigelsen. Begrebet frustration indgår som nævnt centralt i Jonssons teori om den sociale arv.

Endnu to centrale faktorer – afvigerkarrieren og utilstrækkelig social kontrol – må ifølge Calhoun inddrages i forklaringer af, hvem, der bliver kriminell, og hvorfor. En afvigerkarriere kan defineres som de fremadskridende stadier, der fører til en afvigende livsstil og identifikation. Gennem indlæringsprocesser i afvigende subkulturer kan afvigende adfærd blive en del af en persons livsstil, sociale identitet og selvopfattelse. Afvigelse er således hverken medfødt eller spontan, men snarere resultatet af en løbende proces, som involverer såvel individuel handling som sociale pres og sociale omstændigheder (Calhoun et al. 1997: 158).

Hvordan påvirker det børn at vokse op under belastende livsbetingelser? Ifølge teorien om social arv belaster sådanne opvækstbetingelser børnene, og de belaster tilmed nogle af børnene i en sådan grad og på en sådan måde, at de gentager forældrenes problemer. Hvordan denne videreførelse af forældrenes problemer nærmere kommer i stand, kan kaldes "den sociale arvs mekanismer" og må til enhver tid undersøges konkret, dvs. ud fra de mange formidlingsfaktorer i den enkeltes baggrund, livsforløb og situation. Det er således for generelt og for upræcist blot at tale om "børn, der er opvokset under belastende forhold"; sådanne belastende forhold kan være vidt forskellige og sammensat af mange forskellige risikofaktorer. Disse forskelle i de enkelte børns situation må ligesom de mange forklaringsfaktorer alle inddrages, dersom man skal komme frem til en mere nuanceret forståelse af, hvor belastet og hvor truet, det pågældende barn er. Det er også dette væld af faktorer, der er bestemmende for, hvilke af børnene, der undgår henholdsvis bliver ramt af den sociale arvs konsekvenser i form af selv at få problemer. Det kan i denne forbindelse være formålstjenligt at sondre mellem den sociale arv i sig selv og den sociale arvs konsekvenser (den onde cirkel). Den sociale arv betegner da selve overførelsen af belastninger og ressourcer fra den ene generation til den næste (det at man arver), mens konsekvenserne viser sig i form af belastninger, problemer (kriminalitet osv.) og reproduktion af privilegier hhv. disprivilegier. Hvordan konsekvenserne bliver, er et relativt åbent spørgsmål, som bl.a. afhænger af belastningsgraden, den konkrete måde, hvorpå overførelsen/tiltagelsen finder sted på, men også af et væld af faktorer i hele barnets livssituation og sociale miljø samt i barnets videre livsforløb, herunder selvfølgelig barnets egen indsats.

Det bliver her et spørgsmål om at afveje balancen mellem de sociale begrænsninger overfor individuelle valgmuligheder og individuelt spillerum. Der lægges i den nyere teori stor vægt på betoningen af de individuelle handlemuligheder. Man taler mindre om overførelsen (internalisering) af normer og værdier fra forældrene til børnene og mere om børnenes aktive rolle i form af tileg-

nelse af normer og værdier. Ligeledes er det nu primært mønsterbryderne, man er interesseret i, hvorimod der er en tendens til, at forståelsen af "taberne" – og de samfundsmæssige mekanismer og pres, som skaber "tabere" – går tabt. "Taberne" overlades i dag i vid udstrækning til deres egen oplevelse af individuel fiasko og utilstrækkelighed. Det er i den nutidige forståelse langt hen "deres egen skyld" som følge af individuelle bristfældigheder, manglende indsats og manglende evne til at "tage ansvar" for eget liv. En sådan udpræget individualistisk og subjektivistisk forståelse af dette samfunds "sociale tabere" er imidlertid dybt uretfærdig.

I virkeligheden burde man overveje en inddragelse af Mertons begreb om forskellige "mulighedsstrukturer". Alle børn befinder sig i kraft af forældrenes position i samfundet, deres geografiske placering og deres sociale miljø som helhed, indenfor vidt forskellige mulighedsstrukturer, som indebærer forskellige objektive rammer for deres liv, og som gør nogle bestemte valg mere sandsynlige end andre. Børn og unge står først og fremmest i kraft af deres forskellige familiebaggrund og sociale position overfor helt ulige muligheder, når de skal træffe deres individuelle valg.

I sin udforskning af britiske unges situation arbejder bl.a. den engelske sociolog og familieforsker Gill Jones ud fra en sådan referenceramme, idet hun søger at nå frem til en mere præcis forståelse af relationen mellem individuel handling og ulige mulighedsstrukturer:

"Det, der er brug for, er en teori, som er adækvat for at forstå i hvilken udstrækning overgange i unges liv – inklusive overgange til bolig eller hjemløshed – er formet af valg eller tvang. Nogle af de tanker, der er udviklet under paraplyen 'højmodernitet' kan hjælpe med til at forsone dikotomien mellem struktur og handling. Det hævdes, at det individuelle livsforløb ledes langs en 'refleksiv biografi' (Giddens 1991, 1994), hvori der er en dynamisk interaktion mellem handling (selvbestemmelse og valg) og struktur (der påvirker ulighed og begrænsning). Individer kan således nok have nogen ansvarlighed for deres egne handlinger inden for den mulighedsstruktur, som er tilgængelig for dem, men denne varierer mellem individerne på en ulige måde (...) Dette er, i en vis forstand, vejen i midten. Den tillader et syn på verden, hvori mennesker ikke simpelt hen bliver betragtet som 'kulturelt bedragne', som i overdeterministiske tilgange, eller som frie individer, som underforstået i individualistiske tilgange." (Jones 1997:100, min oversættelse, SAA)

Det er denne afbalancering mellem samfundsmæssige begrænsninger og individuelle handlemuligheder, der mangler i Morten Ejrnæs' afvisning af enhver social determinisme, men som må inddrages i en diskussion af den sociale arvs konsekvenser, dersom man ikke skal havne i ren voluntarisme.

Betydningen af en sådan afbalancering af forholdet mellem strukturernes begrænsende indvirkning og de individuelle spillerum kan yderligere eksemplificeres ud fra en anden ny undersøgelse af social arv. Når Elsborg m.fl. i *Den sociale arv og mønsterbrydere* (1999) undersøger mønsterbrydningsprocessen, lægger de efter min opfattelse en for stor vægt på det subjektive, handlingsbestemte element på bekostning af opmærksomhed på forskelligheden af de livssituationer, mønsterbryderne er udgået fra. Når en ung fra arbejderklassen eksempelvis i skolen får kontakt med en lærer eller anden person, som får stor betydning for vedkommende og dennes videre udvikling, står denne person faktisk overfor en ny "objektiv" mulighedsstruktur, som kan være udslagsgivende for de valg, som den pågældende træffer, og som skiller sig ud fra de valg, som andre unge med samme klassebaggrund træffer. Fælles klassebaggrund er jo en grov fællesbestemmelse, som ikke tager højde for de mange variationer i de enkelte personers individuelle situationer. Det forekommer mig her

væsentligt også at være opmærksom på sådanne "objektive" faktorerers betydning, jfr. Erik Jørgen Hansens konstatering af, at det i "generationsundersøgelsen" generelt var sådan, "at de, der veg fra den typiske vej i deres miljø, kom fra de dele af de enkelte opvækstmiljøer, hvor der var et vist islæt af anderledes materielle og familiemæssige forhold" (Hansen 1999: 5).

Den engelske sociolog Tony Novak forsøger i artiklen "Young people, class and poverty" at præcisere, hvilke ulige muligheder forskellige grupper af unge har i det nuværende Storbritannien. For Novak er der en klar sammenhæng mellem klasse og fattigdom, og han skitserer i følgende citat forskellen i muligheder for tre forskellige grupper af unge med forskellig klassebaggrund:

"At en lille minoritet af unge mennesker, både nu og i deres voksenliv, aldrig vil stå overfor presset fra fattigdommen er simpelthen et spørgsmål om klasse. Selv om de måske ikke selv ejer rigdom eller en indkomst – skønt i virkeligheden mange af dem vil have betroet formue og skattebesparende anordninger arrangeret for dem af deres forældre – tilbyder sikkerheden om en fremtidig arv dem en øjeblikkelig og fremtidig tryghed, som få nogen sinde vil drømme om. Andre, under de super-riges ophøjede rækker bliver ligeledes beskyttet af lagret af materiel, social og kulturel kapital – af penge, uddannelsesmæssige muligheder, kontakter og jobmuligheder – hvorigennem middelklassen videregiver deres fordele til de efterfølgende generationer. For et stort antal unge mennesker, er barndom og ungdom imidlertid ofte tider med afsavn, medens det for de fattigste er tider med betydelige skader mod helbredet, fremtidsudsigter og almindelig velvære.

Fattigdom og voksende klasse-uligheder i 1990erne påvirker alle aldersgrupper, men synes at have speciel stor indflydelse på børn og unge. Deres virkninger vil påtrykke en generation ikke blot de materielle ar af fattigdom, men også sociale og individuelle konsekvenser – til hvilke må regnes den sænkede selv-værd, de reducerede forventninger, den følelse af usikkerhed, den mangel på muligheder og opfyldelse samt den frustration – som de sandsynligvis kommer til at bære fremad ind i voksenlivet." (Novak 1997: 14f, min oversættelse, SAA).

Virkningerne af fattigdom på børn er ifølge Novak både dyb og langvarig, og bør ikke kun tælles som udtrykt i indkomst, men også i form af dårligere helbred, øget risiko for tidlig død, for ulykker og for at komme til skade, dårligere boligforhold, uddannelses- og fritidsmuligheder, større stress, og myriaden af andre klasse-uligheder.

En række af de konsekvenser af fattigdom og belastende opvækstbetingelser, som Novak opridser, kan efter min opfattelse betragtes som fremtrædelsesformer for "social arv". Det er således værd at hæfte sig ved, at den sociale arv ikke kun indebærer sådanne alvorlige sociale problemer, som samfundet opfatter som uønskede og reducerbare (kriminalitet, misrøgt af børn, vold mod ægtefæller etc.), men også mindre ekstreme udtryksformer. Når samfundet registrerer bestemte former for adfærd som sociale problemer og griber ind over for dem med diverse foranstaltninger (anbringelse uden for hjemmet o.l.), sker det formentlig, fordi det er denne type problemer, der generer og bekymrer samfundet mest. Men dersom man indsnævrer den sociale arvs konsekvenser til sådanne ekstreme (kriminelle) udtryksformer, så ignorerer man samtidig en række lidelser og personlige problemer, der nok er konsekvenser af belastende opvækstbetingelser, men som ikke på samme måde som kriminalitet og vold virker forstyrrende på samfundsordenen. De helbredsmæssige problemer, den lavere levetid, de psykiske og emotionelle problemer, den reducerede selv-værd og forringede livskvalitet hos mange mennesker med belastende opvækstbetingelser, forbliver i vid udstrækning usynlige for offentligheden. Sådanne personlige problemer og vanskeligheder, der ikke virker foruroligende på befolkningen og hel-

ler ikke direkte forstyrrer samfundsordenen, kan imidlertid i mange tilfælde også være konsekvenser af social arv.

Er arvelig med determinisme?

Det kunne være formålstjenligt at få afklaret, hvad ordet "arv" betyder og indebærer. Det er her vigtigt at præcisere, at det aldrig har været sådan, at alle de børn, der vokser op under belastende vilkår nødvendigvis "arver" forældrenes problemer. Der har aldrig været tale om situationer, hvor "social arv" betyder, at alle – inklusive brødre og søstre – er prædetermineret til at gentage forældrenes problemer. Så "arv" (i betydningen: gentagelse af forældrenes problemer) indebærer hverken en uafvendelig skæbne eller et omfang, som udstrækker sig til samtlige individer i den efterfølgende generation.

Årsagen til forvirringen omkring ordet "determinisme" ligger i Morten Ejrnæs' manglende sondring mellem statistiske påvisninger af forøgede risici på kollektivt plan overfor umuligheden af at forudse, hvilke konkrete enkeltindivider, der vil blive ramt eller ikke blive ramt (den sociale arvs nedslag på det *individuelle* plan). For at afgøre, hvordan det går konkrete enkeltindivider, må man nemlig inddrage en lang række forskellige påvirkningsfaktorer, som varierer fra person til person. Man kan ikke slutte fra påvist risiko på gruppeplan til faktisk forekommende problemer på det individuelle plan. Denne åbenhed i forhold til det konkrete "output" ses også i forskningen, hvor begrebet social arv aldrig har optrådt isoleret, men altid været knyttet sammen med overvejelser om muligheder for at *bryde* den sociale arv. Det svarer helt til vores viden fra forskningen i social reproduktion: uanset den generelle reproduktion, har der altid forekommet social mobilitet.

Erik Jørgen Hansen foreslår i sit arbejdspapir fra SFI at erstatte begrebet social arv med begrebet reproduktion af ulighed: "At den sociale arv tager form af forskelle i sandsynligheder er en væsentlig pointe. Det indebærer nemlig, at vi ikke om noget enkelt menneske på forhånd kan sige, at han eller hun har bestemte – af den sociale herkomst givne – muligheder. Social arv er ikke et deterministisk fænomen. (...) Alligevel opfattes social arv ofte som en uafvendelig skæbne. Det kan derfor skabe mere klarhed, hvis vi (...) anvender begrebet ulighedens reproduktion. Dermed tvinges vi nemlig til fokusering på de samfundsmæssige processer, der fører frem til, at samfundet fra generation til generation genskabes som præget af social ulighed, også når det gælder indplaceringen af de mange nye stillingskategorier og erhvervssektorer." (Hansen 1999: 5).

Når der altså ikke er tale om "determinisme", kan man så ikke erstatte "arv" med "chanceulighed", spørger Ejrnæs. Det kan man for så vidt godt, men forholdet er da, at man med dette begreb kun får indfanget et bestemt aspekt af det, der ligger i "social arv", nemlig de socialt disprivilegerede børns forringede livschancer. Derimod glider de øvrige aspekter, som vedrører formidlingen af den sociale arv – socialisationen samt andre påvirkninger fra barnets sociale miljø, skolens, daginstitutionernes og uddannelsessystemets rolle, eksistensen af social ulighed, fastholdelse af bestemte mennesker i "onde cirkler" osv. – ud af synsfeltet. Kort sagt: Det sociale forsvinder.

Morten Ejrnæs vil også erstatte "social arv" med "risikobørn", hvilket for så vidt kunne være i orden, hvis bare dette begreb havde antydnet, hvilke risici, det er, disse børn er udsat for. Her forsvinder det sociale igen, hvorfor jeg selv ville foretrække det mere dækkende begreb "socialt handicappede" eller "socialt disprivilegerede børn", der både fastholder den sociale problematik og sætter fokus på de bagvedliggende årsager og vanskeligheder. Gustav Jonsson bruger selv begrebet "socialt handicappede", hvorved han igen henviser til

**En
afbalancering
af forholdet
mellem
struktur og
handling/aktør**

1960er- og 70ernes amerikanske og engelske uddannelsesdebat om elever fra "culturally deprived" backgrounds.

Begreberne "kulturelt og socialt handicappet", der kan betegnes som dårlige oversættelser af de amerikanske "disadvantaged" og "culturally deprived", var i 70erne langsomt "ved at vinde indpas i det danske sprog som betegnelse for en gruppe mennesker, der ikke kan anses for at have fået samme gunstige vilkår i tilværelsen som de fleste andre." (Dyssegaard 1974: 98). Styrken ved disse begreber er, at de indeholder en begrundelse for, hvorfor de pågældende mennesker klarer sig dårligt på en række områder, og eventuelt kommer til at gentage forældrenes problemer.

Social arv vil jeg i forlængelse heraf opfatte som overførsel af såvel ressourcer som belastninger fra opvækstmiljøet til barnet og betydningen heraf for, hvordan det går barnet videre i livet. Den bagvedliggende hypotese er, at denne overførsel (arv) spiller en afgørende rolle for reproduktionen af social ulighed fra generation til generation. Denne definition opfatter jeg selv som liggende i forlængelse af Jonssons definition i *Det sociala arvet*: "Arv betyder jo ikke bare arveanlæg. Man arver også penge, magt, ejendom. Men man kan også arve fattigdom, afmagt, ejendomsløshed." (Jonsson 1969: 10).

Den engelske sociolog Philip Abrams har beskrevet den snævre forbindelse mellem struktur og handling som en, hvor opgaven for den sociologiske forklaring bliver at vise, "hvordan menneskers handlinger bliver formet af de historisk givne strukturer, inden for hvilke de forefinder sig selv og hvordan deres handlinger bliver en proces gennem hvilke disse strukturer igen forandres" (Abrams 1982: 14)

Karakteristisk for de senere års forskning er imidlertid, at der er sket en forskydning væk fra strukturerne over imod en vægtlægning på handlingsteori og menneskers handlemuligheder. Der har således været en tendens til at ophæve strukturerne selvstændige eksistens og ifølge bl.a. strukturationsteori udelukkende se dem som dynamiske mønstre, der kun opretholdes i kraft af enkeltindviders handlinger. Med udgangspunkt i en sådan forståelse, hvor mennesker vanskeligt kan placeres i nogen strukturel sammenhæng, bliver det svært at få øje på, hvad det er, der determinerer. Når man ikke kan få øje på objektive strukturer, som er med til at bestemme, hvordan den enkeltes situation og muligheder ser ud, bliver det vanskeligt at få fat i, hvad det er for sociale kræfter, der skulle virke "determinerende". Dette tror jeg er en del af baggrunden for, at kritikken af Gustav Jonsson og begrebet social arv kommer netop nu.

Når nogle i dag vil afskaffe begrebet 'social arv', hænger det efter min opfattelse ikke primært sammen med ændringer i de sociale mekanismer, som producerer social arv (selv om der også klart er sket ændringer her), men med ændringerne i den forskningsmæssige tilgang og i forståelsen af samfundet. Der har således på det samfundsvidenskabelige område været en generel tendens til at lade diskursanalyser erstatte undersøgelser af årsags-virkningssammenhænge og sociale mekanismer i samfundet. Meget af den moderne samfundsteori har tendens til at etikettere og om-etikettere og til at beskrive frem for at forklare. Der er i denne situation i høj grad brug for at inddrage forklarende samfundsmekanismer og forsøg på at identificere årsagerne til de sociale fænomener, man studerer.

Hvis man ikke kan få øje på nogen strukturer, bliver det vanskeligt at analysere samspillet mellem struktur og handling. Ligeledes vil en opfattelse, der ser struktur og handling som gensidigt konstituerende, let komme til at udelukke en undersøgelse af samspillet imellem dem.

Den såkaldte 'kulturelle' eller 'lingvistiske drejning' har i nogen grad ført fokus væk fra det sociale til fordel for en betoning af de kulturelle faktoreres betydning (jfr. Bonnell/Hunt 1999). Samtidig er disse ændringer frem for alt kommet til udtryk i opfattelser af, at vi ikke længere skulle leve i et classesamfund, at arbejderne skulle være blevet til middelklasse, at arbejderklassen nu har opnået, hvad den stræbte efter, samt at der nu ikke længere skulle være noget at kæmpe for. Der er i forskningsverdenen sket en generel tilbagetrækning fra begrebet klasse. Ellen Meiksins Wood (1995) taler om en generel "retreat from Class". Klasse er ikke længere noget, man taler om. Man taler nu i stedet for næsten kun om 'modernitet' og de enkelte individers udnyttelse af modernitetens uendelige muligheder.

At de økonomiske omstruktureringer i de seneste årtier har indebåret store forskydninger i klassestrukturen kan ikke betvivles, men dette indebærer ikke, at classesamfundet skulle være ophævet. Erkendelsen af, at der i dag foreligger en helt anden samfundsmæssig kontekst end i 60'erne, da Jonsson foretog sin undersøgelse, er naturligvis væsentlig for forståelsen af, hvilke ændrede forhold, der i dag medvirker til at formidle den sociale arv. Det er derfor også logisk, at Vagn Christensen ikke bare taler om "den sociale arv" som sådan, men om "den nye sociale arv". Hermed knyttes problemstillingen eksplicit til en nutidig kontekst karakteriseret ved stadig voksende marginalisering og udstødning.

Når man ser på sandsynligheden for, at børn havner i samme klasseposition som deres forældre, må man naturligvis tage de kraftige ændringer i samfundets erhvervsstruktur med i betragtning. Som Erik Jørgen Hansen fremhæver: "Under en samfundsudvikling præget af voldsomme strukturændringer er en børnegenerations liv som voksne således ikke en simpel kopi af forældregenerationens liv. Under disse betingelser indebærer social arv derimod, at sandsynligheden for at tilhøre den dårligst placerede gruppe i den nuværende samfundsstruktur er størst, hvis ens forældre også i sin tid var dårligst placeret i den daværende anderledes samfundsstruktur." (Hansen 1999: 3).

At de økonomiske og samfundsstrukturelle ændringer skulle have ophævet classesamfundet og udslettet eksistensen af den sociale klassesedeling er imidlertid næppe noget holdbart standpunkt. Derfor synes der også i den internationale sociologiske diskussion at være ved at opstå enighed om, at klasseanalysen fortsat har sin berettigelse og tilmed er yderst nødvendig (jfr. f. eks. Lee/Turner 1996; Westergaard 1995; Hout/Brooks/Manza 1996; Millner 1999). Ligeledes er der i den empiriske forskning fortsat fokus på dokumentationen af klassesdelingens og klassepositionernes betydning for de enkelte individers livschancer (f. eks. Reid 1998 og Hradil 1999).

At man har forladt de forklarende analyser til fordel for diskursanalyser kan være en af årsagerne til, at klasse falder bort som forklaringsfaktor. Ikke desto mindre findes der stadig forskere, som holder fast i betydningen af social klasse. Rapporter fra den britiske *Commission on Social Justice* (1993) hævder således, at "klasse er den mest betydningsfulde determinant for en persons livschancer og således rangerer først blandt de faktorer, som gør vores samfund til et uretfærdigt samfund." (Marshall, Swift og Roberts 1997: 1). Hvordan de sociale uligheder fortsat har en stor betydning, fremgår klart af de britiske sociologers undersøgelsesresultater: "For eksempel kan man observere, at børn af fædre i ufaglærte og semi-faglærte manuelle jobs har én tredjedel så stor sandsynlighed for at komme ind på universitetet som de ville have, hvis pladserne havde været allokeret efter tilfældigheder. Det demonstrerer, at det britiske samfund er lagdelt efter klasse, og at klasseforskelle i adgangen til fordelagtige positioner er uretfærdig." (Marshall, Swift, Roberts 1997: 1).

Den ulige adgang til fordelagtige positioner – folks muligheder for opadgåen-

de mobilitet – er imidlertid kun den ene side af sagen: Konkurrencen om at sikre sig de mest fordelagtige klassepositioner rummer også uligheder i risikoen for at havne i de mest disprivilegerede positioner. Også her har social oprindelse – i hvert fald i Storbritannien – en betydelig indflydelse på, hvor man havner. De, der kommer fra relativt privilegerede klassebaggrunde, har mindre sandsynlighed for at havne i arbejderklasse-positioner end de, der kommer fra disprivilegerede klassebaggrunde. Marshall et al. (1997) kan således for det britiske samfund påvise, at klassebaggrund påvirker en persons mulighed for at opnå og opretholde en privilegeret position i samfundet. For Storbritanniens vedkommende kan det konstateres, at social opstigning gennem uddannelse er begrænset, og familiebaggrund gennem hele dette århundrede er forblevet en vigtig determinant for uddannelsesmæssige resultater (Furlong 1997: 58).

Fra forskellig side sættes der nu spørgsmålstegn ved implikationerne og rækkevidden af moderniseringsteoretikernes påstande om “kulturel frisættelse” og “individualisering”. Det er således blevet fremhævet, at den individualiseringsproces, som Ulrich Beck har påpeget, kun har fundet sted i mindre udstrækning, ligesom det kan bestrides, at den sociale mobilitet er blevet så hyp-pigt forekommende som angivet af Beck (Hradil 1999: 141). Også empiriske undersøgelser i andre lande afkræfter – eller relativiserer – nu de teorier, som Beck har ført frem. Således fremfører Sevil Sümer i en komparativ undersøgelse af højere uddannede kvinder fra tyrkiske og norske byer: “Resultaterne af dette studie indicerer, at klasseidentiteter ikke ser ud til at være forsvundet i Norge, sådan som det proklameres af visse individualiseringsteorier, der hævder, at øget modernisering og skift i levestandarden fører til fjernelse af klasseskel (cf. Beck 1992). Klasseforskellene indebærer fremtrædende kulturelle konsekvenser. På det materielle niveau er forskellene imidlertid ikke så fremtrædende, som de er i Tyrkiet” (Sümer 1998: 121).

Birgitte Simonsen siger i sit arbejdspapir fra SFI direkte, at ‘den kulturelle frisættelse’ og debatten om den har været med til at nedtone interessen for den sociale arv: “Før var den enkelte langt mere fastlåst, de fleste kunne regne med at følge kulturelt, socialt og arbejdsmæssigt i deres forældres spor. / Det kan man sådan set stadig regne med i realiteten, det viser alle statistikker, social placering nedarves, men det er ikke den herskende forståelse hos den enkelte unge i dag (...) Den enkelte får det indtryk, at der er alle muligheder for at forme sit eget liv. Det spiller ingen rolle, om du er søn af en oberst, datter af en sygehjælper osv., ansvaret er dit eget. Det gælder blot om at gøre de rigtige valg, der passer til ens egen personlighed. (...) Med til at nedtone interessen for den sociale arv er eksistensen af kulturel frisættelse og debatten om den. Det er simpelthen svært på én gang at forholde sig til den øgede valgfrihed og traditionsopløsning, og samtidig inkorporere en forståelse af at der er en jernnæve i form af social arv, der slår igennem og stadig bevirker at de sociale hierarkier stort set reproduceres. (...) Et vigtigt forhold i denne forbindelse er den tilsløring af klassesamfundet og den sociale arvs betydning som den kulturelle frisættelse har medført helt fra folkeskoleniveauet og op efter i uddannelsessystemet.” (Simonsen 1999: 2, 4 og 5).

**Hvorfor er
det vigtigt
at bevare
begrebet
social arv?**

For mig at se vedrører hele diskussionen om social arv spørgsmålet om vor forståelse af og holdning til mennesker, som bliver ofre for uheldige livsomstændigheder, de ikke selv har haft nogen indflydelse på, endsige herredømme over. Skal disse mennesker nu gøres ansvarlige for og skyldige for deres egne problemer (at de ikke har evnet at klare sig så godt som dem, der på trods af alle odds alligevel gjorde det godt)? Eller vil vi fortsat interessere os for den langsigtede

betydning af de livsbetingelser, som den enkelte vokser op under, og herunder også forstå, hvilke konsekvenser belastninger i barndommen har for de pågældendes voksenliv – også selv om de tilsyneladende “klar sig godt”? For de belastede børn, der i sin tid blev anbragt i Barnbyn Skå, gælder det, at anbringelsen jo ikke nødvendigvis udgør det eneste målskriterium for, at de har været “bærere” af en social arv. Selv mange af de mennesker, der i dag kategoriseres som “mønsterbrydere”, er ifølge den tidligere nævnte undersøgelse *Den sociale arv og mønsterbrydere* dybt præget af deres sociale arv.

I belysningen af mønsterbrydningsprocessen viser Elsborg et al. (1999: 99ff), at mønsterbryderne i deres distancering fra opvækstmiljøet generelt giver udtryk for, “at processen har været og stadig er problematisk menneskeligt set, fordi de i høj grad oplever ikke at høre til nogen steder. De har fjernet sig fra deres oprindelige miljø, men oplever omvendt ikke at høre til i det nye.” Det kniber generelt med mønsterbrydernes selvværd, og det er svært for dem at få deres behov for identitetsbekræftelse opfyldt, “fordi de færdes i miljøer med andre sociale handle-mønstre end dem, de er vokset op med.” Negativt har løsri-velsen fra deres oprindelige miljø bl.a. givet rodløshed og habitusproblemer. “Mønsterbryderne har umiddelbart formået at skabe sig et godt voksenliv. De har fået uddannelse, stiftet familie, gjort karriere, skabt sig en højere social status og en god økonomi.” Alligevel har mønsterbruddet været “en langvarig proces forbundet med mange personlige, psykologiske problemer”, som “ikke kan direkte aflæses på samme måde som det at have erhvervet en højere social status”. “Man må ikke”, konkluderer Elsborg, “foranlediges til at tro, at mønsterbryderne ikke oplever psykologiske konsekvenser af de belastninger, de har været udsat for, blot fordi de ikke udviser klare symptomer derpå.”

Det afgørende spørgsmål er nu, om det er rimeligt at bruge et ord som arv om de langsigtede virkninger af opvækstforhold. Dersom man erkender, at der ikke ligger nogen determination i ordet, og at arv kun tilkendegiver, at der er tale om overføringer, hvis negative virkninger i form af alvorlige sociale problemer bare kan forudsiges (statistisk) på kollektivt plan, mener jeg godt man kan forsvare at fastholde begrebet.

For det første er det vigtigt at have et begreb, der udgør en modvægt til forestillingen om genetiske og biologiske årsager til sociale problemer – og som modvægt til isoleret individbetonede forklaringer af sociale problemer. Heroverfor peger begrebet social arv på miljøets og de sociale omstændigheders betydning for sociale problemers opståen. Det gør begreber som risikobørn og chanceulighed ikke.

For det andet mener jeg begrebet social arv kan være med til at udgøre en modvægt til den aktuelle drejning hen imod udelukkende at forstå det enkelte individs situation ud fra begreber som frihed og valg, egne handlemuligheder og eget ansvar – uden blik for de sociale omstændigheder, der i høj grad indsnævrer disse valgmuligheder, og som er bestemmende for, hvem der har hvilke valgmuligheder.

For det tredje kan begrebet social arv bruges til at fastholde et samfundskritisk perspektiv i en tid, hvor det tydeligvis skorter på åbenlyse alternativer til de rådende tilstande, og hvor det tilsyneladende i høj grad findes acceptabelt, at det enkelte menneskes skæbne overlades til at bero på dets egen handlekraft og evne til at “tage ansvar”.

Konklusionen må være, at begrebet social arv er et så centralt begreb, at det ikke kan undværes som redskab i afdækningen af illusioner om, at alle børn fødes lige og har de samme muligheder i tilværelsen.

Referencer:

- Abercrombie, Nicholas, Stephen Hill and Bryan S. Turner (1994): *The Penguin Dictionary of Sociology*. Third Edition. London: Penguin Books.
- Abrams, Philip (1982): *Historical Sociology*. Somerset: Open Books.
- Alcock, Pete (1998) *Understanding Poverty*. Second Edition. Houndmills: MacMillan.
- Andersen, Svend Aage (1997) "På vej mod en ny underklasse?", i *Social Kritik* nr. 49 maj 1997, s. 24-37.
- Archer, Margaret S. (1995) *Critical Realism and the morphogenetic approach*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Bilton, Tony et al. (1996) *Introductory Sociology*. London: MacMillan.
- Bonnell, Victoria E. og Hunt, Lynn red. (1999) *Beyond the Cultural Turn. New Directions in the Study of Society and Culture*. Los Angeles and London: University of California Press.
- Donald Broady (1998) "Kapitalbegrebet som uddannelsessociologisk værktøj", i Jens Bjerg, red. *Pædagogik – en grundbog til et fag*. København: Hans Reitzel, s. 415-452.
- Calhoun, Craig, Donald Light, Suzanne Keller (1997) *Sociology*. Seventh Edition. New York: The McGraw-Hill Companies, Inc.
- Christensen, Vagn og Anne Brockenhuus-Schach (1997) *Børn og den nye sociale arv*. København: Fremad.
- Christensen, Vagn (1999) "Debat om social arv", i *Social Politik* nr. 3 1999, s. 21-22.
- Clark, Kenneth B. (1967) *Dark Ghetto: Dilemmas of Social Power*. New York: Harper & Row.
- Connell, R. W. (1977): *Ruling Class Ruling Culture: Studies of Conflict, power and hegemony in Australian Life*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Deacon, Alan og Kirk Mann (1999) "Agency, Modernity and Social Policy", i *Journal of Social Policy* Vol. 28 part 3, s. 413-435.
- Dyssegaard, Birgit (1994) "Kulturelt og socialt handicappet", i Palle Bendsen og Karen Vibeke Mortensen (red.): *Samspilsramte børn: Emotionelt og socialt handicappede børn*. København: Gyldendal, s. 98-102.
- Elsborg, Steen, Hansen, Trine Juul og Hansen, Vagn Rabøl (1999) *Den sociale arv og mønsterbrydere*. København: Danmarks Pædagogiske Institut.
- Ejrnæs, Morten (1998) "Inspiration til kritisk diskussion", i *Social Politik* nr. 3 1998.
- Ejrnæs, Morten (1999a) "Afskaf begrebet den sociale arv", i *Social Forskning. Nyt fra Socialforskningsinstituttet* 99:2 Juli, s. 8-10.
- Ejrnæs, Morten (1999) *Social arv – et populært, men tvivlsomt begreb*. Arbejdspapir 12 om social arv. København: Socialforskningsinstituttet.
- Ekspertgruppen om social arv (1999): *Social arv – en oversigt over foreliggende forskningsbaseret viden*. København: Socialforskningsinstituttet.
- Furlong, Andy (1997) "Education and the reproduction of class-based inequalities", i Helen Jones, red.: *Towards a Classless Society*. London: Routledge, s. 56-71.
- Geckler, Søren (1982) *Sociale forhold*. København: Erhvervsøkonomisk Forlag.
- Hansen, Erik Jørgen (1995) *En generation blev voksen*. København: Socialforskningsinstituttet.
- Hansen, Erik Jørgen (1999): *Social arv og uddannelse*, Arbejdspapir 22 om social arv, København: Socialforskningsinstituttet.
- Haralambos, Michael og Holborn, Martin (1995) *Sociology: Themes and Perspectives*. Fourth Edition. London: Collins Educational.
- Hedström, Peter og Swedberg, Richard (1998) *Social Mechanisms. An Analytical Approach to Social Theory*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hout, Mike, Brooks, Jeff og Manza, Jeff (1996) "The persistence of classes in post-industrial societies", i David J. Lee and Bryan S. Turner, red.: *Conflicts about Class: Debating Inequality in late Industrialism*. London og New York: Longman, s. 49-59.
- Hradil, Stefan (1999) *Soziale Ungleichheit in Deutschland*. 7. Auflage. Opladen: Leske + Budrich.
- Jones, Gill (1997) "Youth homelessness and the 'underclass'", i Robert MacDonnald, red.: *Youth, the 'Underclass' and Social Exclusion*. London: Routledge, s. s. 96-112.
- Jones, Linda J. (1994) *The Social Context of Health and Health Work*. London: MacMillan.
- Jonsson, Gustav (1967) *Delinquent boys, their parents and grandparents*. Copenhagen: Munksgaard.
- Jonsson, Gustav (1969) *Det sociala arvet*. Stockholm: Tidens Förlag.
- Jonsson, Gustav (1973): *Att bryta det sociala arvet*. Stockholm: Tiden /Folksam.
- Larsen, Jørgen Elm (1999) "Social arv: Erfaringer fra engelske og amerikanske undersøgelser af 'den sociale arvs onde cirkel' og af 'ghettounderklassen'". Arbejdspapir 19 om social arv. København: Socialforskningsinstituttet.
- Lee, David J. og Turner, Brian S., red. (1996) *Conflicts about Class. Debating Inequality in late Industrialism*. London og New York: Longman.
- Marshall, Gordon ed., (1996) *Oxford Concise Dictionary of Sociology*. Oxford: Oxford University Press.
- Marshall, Gordon, Swift, Adam og Roberts, Stephen (1997) *Against the Odds: Social Class and Social Justice in the Industrial Societies*. Oxford: Oxford University Press.
- Milner, Andrew (1999) *Class*. London: Sage.
- Novak, Tony (1997) "Young people, class and poverty", i Helen Jones, red.: *Towards a Classless Society*. London: Routledge, s. 13-35.
- Reid, Ivan (1998) *Class in Britain*. Cambridge: Polity Press.
- Ryan, William (1986) "How to Blame the Victim", i Frank Lindenfeld, ed.: *Radical Perspectives on Social Problems: Readings in Critical Sociology*. Third Edition. New York: Genral Hall, Inc., s. 36-47.
- Simonsen, Birgitte (1999): *Bevidsthedsmæssige konsekvenser af den forsvundne viden om den sociale arvs realiteter*. Arbejdspapir 23, København: Socialforskningsinstituttet.
- Sümer, Sevil (1998) "Incongruent Modernities: A Comparative Study of Higher Educated Women from Urban Turkey and Norway", i *Acta Sociologica* vol. 41 1998: No. 2, s. 115-129.
- Vinnerljung, Bo (1998) "Socialt arv" i: Verner Denvall og Tord Jacobsen, red.: *Vardagsbegrepp i socialt arbete. Ideologi, teori och praktik*. Stockholm: Norstedts Juridik. (dansk udgave: *Hverdagsbegreber i socialt arbejde: ideologi, teori og praksis*. København 1999).
- Walker, Alan (1990) "The Strategy of inequality: Poverty and income distribution in Britain 1979-89", i Ian Taylor, ed.: *The Social Effects of Free Market Policies*. London: Harvester Wheatsheaf, s. 29-47.
- Walker, Alan og Carol Walker, eds. (1987) *The Growing Devide: A social audit 1979-1987*. London: CPAG.
- Westergaard, John (1995) *Who Gets What? The Hardening of Class Inequality in the Late Twentieth Century*. Cambridge: Polity Press.
- Wood, Ellen Meiksins (1986) *The Retreat From Class: A New 'True' Socialism*. London: Verso.
- Westergaard, John (1995) *Who Gets What? The Hardening of Class Inequality in the Late Twentieth Century*. Cambridge: Polity Press.
- Wood, Ellen Meiksins (1986) *The Retreat From Class: A New 'True' Socialism*. London: Verso.

Svend Aage Andersen er mag.art. og lic.phil., lektor ved Den Sociale Højskole i Århus.

Gustav Jonsson døde i 1994, 87 år gammel – se Benny Lihmes nekrolog i *Social Kritik* nr. 34. I 1998 genudgav forlaget Fremad Gustav Jonssons bog *Att bryta det sociale arvet*. Påny forkert oversat, med den på dansk determinisme-antydende titel *Den sociale arvs onde cirkel – kan den brydes?* (anmeldt i *Social Kritik* nr. 54/98).